

Марина Василик,
кандидат педагогічних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка», м. Івано-Франківськ

ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті аналізуються сучасні підходи до формування етнічної свідомості майбутніх учителів початкових класів в умовах полікультурного соціуму та виховання їх як громадян Європи.

***Ключові слова:** педагогічна освіта, етнічна свідомість, учитель, полікультурна освіта, Європейський освітній простір, європейська ідентичність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна педагогічна освіта України, як складова Європейського освітнього простору, покликана формувати фахівця (бакалавра/магістра), який володіє ґрунтовними науковими знаннями, вміннями передавати їх суб'єктам педагогічного процесу і здатний до активної та ефективної життєдіяльності в багатонаціональному та полікультурному середовищі, володіє розвинутим почуттям розуміння і поваги до інших культур, уміє жити в мирі і злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань. Такий педагог, будучи громадянином Європи і сповідуючи загальнолюдські духовні цінності, водночас залишається носієм власної етнокультури, спроможним забезпечити ознайомлення учнів з культурою різних народів, що живуть в одній країні і на одному континенті (Європі), створення умов для виникнення між ними почуття довіри й солідарності, вміння взаємодіяти. Між тим аналіз діяльності педагогічних ВНЗ України дає підстави стверджувати, що в професійній підготовці майбутніх учителів формуванню етнічної свідомості як чинника збереження їх етнокультурної самобутності та здатності до забезпечення полікультурної освіти й виховання поки що, незважаючи на виклики часу, приділяється недостатня увага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Власне, на цьому наголошують й дослідники даної проблеми Л. Голік, Т. Клиненко, М. Красовицький, К. Левченко, С. Мартиненко, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін., які розглядали різні аспекти підготовки майбутніх учителів, до професійної діяльності в полікультурному соціумі.

Мета статті – на основі аналізу процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів розкрити методологічні засади формування їх етнічної свідомості в контексті сучасних європейських вимог.

Виклад основних результатів дослідження. Сьогодні, в умовах розбудови Української держави і реформування її освітньої системи, особливої актуальності набувають глибоко мудрі, вельми пророчі слова титана думки і праці Івана Франка «Школа вчителем стоїть». Та, зваживши на ситуацію, яка склалася нині в Україні, ми могли б дещо змінити цю думку і проголосити: «Держава вчителем стоїть». Саме таку роль учителя добре усвідомив свого часу німецький канцлер Бісмарк, заявивши: «Дайте мені зо дві тисячі добрих учителів і я за кілька років зроблю нову Німеччину». Оскільки ми теж прагнемо побудувати нову Україну, то мусимо приділяти підготовці національно свідомих педагогічних кадрів першочергову увагу.

Ретроспективний аналіз засвідчує, що з проголошенням незалежності України певні кроки в цьому напрямку зроблено. Створено основне законодавче поле освітянської галузі, розроблено нормативно-правову базу для розвитку національної системи освіти, зокрема ухвалено закони «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», Національну доктрину розвитку освіти України у XXI ст., затверджено Державну програму «Вчитель».

Підкреслимо, що формування національної системи освіти відбувається в умовах істотних змін у духовному просторі суспільства, які вимагають від сіячів «доброго, мудрого, вічного» переосмислення й уточнення власної

світоглядної позиції, а також вносять певні перспективи в цілі, завдання та зміст освітянського простору.

У новій філософії освіти учень (студент) виступає соціокультурною індивідуальністю, яка постійно розвивається разом із соціокультурним простором. Студент (учень) – це результат і процес розвитку соціокультурної системи. Тому головною особливістю сучасного педагогічного мислення є не лише прийняття тих чи інших положень та ідей, а й насамперед конструювання на їх основі цілісних освітніх моделей, які відображають єдину систему як суспільних, так і суто психолого-педагогічних поглядів і переконань. Фундаментом цих моделей і є сучасна філософія освіти, тобто соціально-філософські підходи до учня (студента).

Оскільки центром тяжіння стає учень (студент), то важливою функцією вчителя (викладача) є вміння сприяти йому в ефективному і творчому освоєнні інформації, у розвитку її критичного осмислення. У світовому освітньому середовищі у зв'язку зі зміною парадигми педагогічних функцій почали використовувати термін *facilitator* – той, хто сприяє навчанню, полегшує його, допомагає вчитися. Слід наголосити, що за умови застосування найсучасніших комп'ютерних систем, високих телекомунікаційних технологій, які, поза всякими сумнівами, стимулюють ефективність навчального процесу, все ж ніщо і ніхто не в змозі повністю витіснити і замінити мистецтво безпосереднього педагогічного діалогу «вчитель – учень». Тому особливо важливою є підготовка високопрофесійних педагогічних та науково-педагогічних працівників, які відповідають інтеграційному критерію «педагогічна майстерність + мистецтво комунікації + новітні технології».

Не менш важливою проблемою є співвідношення людини і світу. Річ у тому, що сучасний світ і світ майбутнього значною мірою різняться між собою. Це пояснюється не тільки геополітичними змінами. Поряд із створенням якнайкращих передумов для індивідуалізації особистості посилюється тенденція до усвідомлення цілісності світу, його взаємопов'язаності. Держава сучасна, а тим більше майбутня, не може бути відокремленою, закритою,

такою, що не має постійного зв'язку з іншим світом. А це вимагає підготовки такої людини, громадянина, особистості, яка була б здатна на індивідуальному рівні органічно взаємодіяти з людством, з громадянами інших країн і в сфері виробництва, і в сфері політичних відносин, і в сфері духовній. Це вимагає формування спеціаліста, який би розумів необхідність такого спілкування, а також здатного на таке спілкування. Тобто йдеться про вивчення якомога більшої кількості культурних моделей та образів культури з «картинами світу», що її супроводжує – усієї їх розмаїтості, без абсолютизації або прийняття за ідеал якоїсь окремої культури (морально-етичної, релігійної системи, образу соціального устрою), переконання учнів у відносності будь-якої ціннісної ієрархії, будь-якого уявлення про необхідне, про істинне тощо; формування терпимості та толерантності по відношенню до інокультурного буття як інструмента міжнаціонального спілкування, переконання в недопустимості расистських, шовіністичних та націоналістичних проявів у будь-якій сфері культурного життя; вивчення демократичних цінностей, які є єдиною можливою системою цінностей, гарантом збереження розмаїття за умови рівності та вільного розвитку всіх культур.

У цій площині особливої гостроти набуває проблема патріотизму, етнічної свідомості й самосвідомості. Часто протиставляють: патріотизм – непатріотизм. Нині і в майбутньому, в умовах, коли держава є відкритою й повинна діяти узгоджено з іншими країнами, і в навчально-виховному процесі потрібно готувати людину до того, що вона є патріотом своєї батьківщини і водночас громадянином Європи, світу. Українські дослідники вказують на те, що багатокультурна освіта й виховання не повинна заперечувати національну, а мають розглядатися разом як складові єдиного процесу. На їхню думку, таке поєднання сприятиме глибокому засвоєнню й розумінню як національних, так і загальнолюдських моральних цінностей. Водночас слід мати на увазі, що кожна особа може по-різному уявляти свою належність чи неналежність до певної етнічної спільноти. Це називають етнічною компетентністю особи. Існує також і етнокультурна компетентність особи – це здатність людини вільно орієнтуватися у

світі значень культури свого етносу, вільно розуміти мову, «коди», «шифри» цієї етнокультури і вільно творити цією мовою.

Етнічна компетентність тісно пов'язана з етнічною свідомістю: ці дві категорії перебувають у тісному прямопропорційному зв'язку: чим вища етнічна компетентність особи, тим вищий рівень її етнічної свідомості.

Етнічна самосвідомість особи – сукупність знань і уявлень про культуру, традиції, ідеали, цінності свого етносу, а також усвідомлення себе членом етносу, і місця свого народу серед інших народів.

Етнічна (національна) самосвідомість індивідів має різні рівні:

1) особи з низькою етнічною (національною) обізнаністю, майже або повністю асимільовані чужим (панівним, імперським) етносом, виявляються не тільки байдужими, але часто й ворожими до свого етносу; вони не додають, енергії своєму народові, навпаки – діють як відцентрові сили розладу й розпаду етнічної цілості;

2) особи з поміркованою національною свідомістю також небагато користі дають для державотворення, оскільки їхня національна свідомість не настільки міцна, щоб активно виявляти її;

3) високий рівень національної свідомості (максимальної етнічності) об'єднує людей, які беруть активну участь у діяльності своєї етнічної групи, в забезпеченні її політичних, економічних, соціальних та інших інтересів.

Етнічна самосвідомість особи, як і колективна етнічна свідомість, зберігає пам'ять про давні види занять, освячені й оспівані в міфах, фольклорі народу, тобто зберігає і відтворює культуру в формах етнічного буття. Етнічна самосвідомість може здійснювати (реалізувати) себе в актах культурної творчості, що їх прийнято називати «культурним націоналізмом».

Таким чином, йдеться про підготовку вчителя з високим рівнем етнічної свідомості, який здатний взаємодіяти з полікультурним світом і в той же час зберігати свою етнічну самобутність, свої патріотичні почуття й переконання.

Не можна підняти освіту, не віддавши належне її ключовій фігурі – вчителю. Учитель – основний чинник у реформуванні освіти. Він має не тільки

володіти своїм предметом, а й уміти орієнтуватися у відповідній галузі знань, здійснювати інтеграцію в рамках суміжних дисциплін, будувати навчальні плани, формувати в учнів навички самоосвіти. Усе це до снаги педагогу як творчій індивідуальності. Вчитель такого рівня професіоналізму бачить високий особистісний сенс усього, що відбувається в процесі професійної діяльності. Спілкування з дітьми нього – особистісна значуща цінність, йому властиві широта захоплень, співпереживання, професійна інтуїція, воля і цілеспрямованість у досягненні мети. Тож підготовка педагога має передусім забезпечити зростання його творчої індивідуальності.

Особливої уваги на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти заслуговує проблема підготовки вчителів із подвійних спеціальностей і спеціалізацій. Можна навести багато аргументів «за» і «проти». Але істина, очевидно, на боці тих, хто враховує реальну ситуацію школи і спирається на вітчизняний та зарубіжний досвід.

Очевидно, що таке поєднання необхідне, але його потрібно здійснювати виважено й науково обґрунтовано.

Досвід засвідчує, що поєднуватися можуть насамперед близькі за змістом освіти спеціальності, тобто ті, які взаємно доповнюють одна одну. На таких самих засадах запроваджуються педагогічні спеціалізації, якими передбачаються підготовка вчителів до викладання навчальних предметів варіативної складової навчального плану та проведення позашкільної і позакласної роботи.

Слід відразу застерегти, що поняття «педагогічна спеціалізація» в цьому розумінні дещо відмінне від його загальноприйнятого трактування як поглибленої фахової підготовки в межах даної спеціальності. Зміст освіти з педагогічної спеціалізації також має бути унормованим, тобто входити до галузевого стандарту як його складова і сприяти формуванню вчителя спроможного успішно самоутверджуватися в Європейському освітньому просторі, побудованому на засадах гармонійного власної етнічної культури та

полікультурної освіти, що ставлять за мету формування європейської ідентичності.

Висновки. Аналіз діяльності педагогічних вищих навчальних закладів України в контексті положень Болонського процесу дає підстави стверджувати, що вони, фактично, мають необхідні можливості для формування громадянина-патріота рідної держави і водночас громадянина Європи з високим рівнем етнічної самосвідомості та колективної етнічної свідомості.

Стаття надійшла до редакції 2.11.2016

В статье анализируются современные подходы к формированию этнического сознания будущих учителей начальных классов в условиях поликультурного социума и воспитания их как граждан Европы.

Ключевые слова: педагогическое образование, этническое сознание, учитель, поликультурное образование, Европейское образовательное пространство, европейская идентичность.

This article analyzes contemporary approaches to the formation of ethnic consciousness of primary school teachers in the multicultural society and nurturing them as citizens of Europe.

Keywords: teacher education, ethnic consciousness, teacher, multicultural education, the European educational space, a European identity.